

Зарубіжні авторські зібрання

Володимир (Зеєв)

Надогінський

П'ятеро

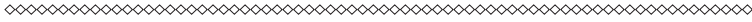
Харків
«ФОЛІО»
2020

ЗАМІСТЬ ПЕРЕДМОВИ

Початок цієї історії з побуту колишньої Одеси належить до перших років нашого століття, які тоді у нас називали «весна» у сенсі суспільного і державного пробудження, а для мого покоління збіглися також із власною весною в сенсі непідробної двадцятилітньої молодости. Й обидві весни, і тодішній вигляд веселої столиці Чорномор'я в акаціях на крутому березі сплелися в мене у спогадах з історією однієї сім'ї, де було п'ятеро дітей: Маруся, Марко, Ліка, Серьожа, Торік. Частина їхніх пригод пройшла перед моїми очима; решту, коли знадобиться, розповім з розмов інших або ж домислю сам. Не можу ручатися за точність ні в життєписах героїв, ні в послідовності загальних подій, міських або всеросійських, на тлі яких це все сталося: часто пам'ять зраджує, а дізнаватися нема коли. Але в одному впевнений: ті п'ятеро мені запам'яталися не випадково, і не тому, що Марусю і Серьожу я дуже любив, і ще більше їхню легковажну, мудру, багатостраждальну матір, — а тому, що на цій сім'ї, як на шкільному прикладі

з підручника, дійсно звела з нами рахунки — і добрі, і лихі — уся епоха єврейського зросійщення, що нам передувала. Цей бік справи, я певен, розповім правдиво, не прискіплюючись, тим паче, що все це вже далеко і все давно стало «сумно-любим». «Своєї син доби, мені у ній все знано: добро і зло, я бачив блиск і тлю; я син її, і всі колишні плями, отруту всю люблю»¹.

¹ З вірша В. Жаботинського «Piazza di Spagna» («Площа Іспанії»), зі збірки «Вірші. Переклади — плагіати — своє», що був виданий у Парижі 1931 року.

I ЮНІСТЬ

Уперше я побачив пані Мільгром та її старшу дочку на прем'єрі «Мони Ванни»¹ у міському театрі.

Вони сиділи в ложі бенуар неподалік від мого крісла; у ложі було ще троє, але з іншої родини. Я їх помітив з приводу одночасно і втішного, і дуже невтішного для мого гонору. Почалося з того, що мій молодий колега з газети, який сидів поруч зі мною, цей описувач побуту босяків і порту², сказав мені під шум зали, що наповнювалась:

— Глянь-но праворуч, на ту руду євреєчку у третій ложі: як кошения у муфті!

Йому інколи чудово вдавалися порівняння: панянка зі своєю пухнастою яскраво-червоною зачіскою дійсно виглядала як кішечка з хутрянного кільця на коробці з цукерками. У той же час я побачив, що дама вказала на мене і щось сказала, мабуть, моє газетне прізвисько, а дочка зробила великі очі, недовірливо знизала плечима і відповіла (я це ясно бачив по її губах):

— Невже? Не може бути!

У другому антракті я пішов до гальорки побачитися з приятелями-студентами. Важливий інститут був тоді

¹ «Monna Vanna» (1902) — п'єса Моріса Метерлінка.

² Лазар Осипович Кармен (Корнман, 1876—1920) — письменник і журналіст, співробітник В. Жаботинського по газеті «Одесские новости».

в нашому міському театрі — гальорка: царство студентів; бічні сидіння, здається, чи не їм тільки і видавали. Тому завжди там особисто чергував околочний наглядач, завжди якийсь гожий богатир з двома бородами на грудях, як у генерала, а в резерві в нього були городові. Коли студенти здимали бучу (наприклад, коли старий Фігнер¹ зірвався з голосу на високій ноті у «Гугенотах»², і йому з цього приводу нагадали небратське ставлення до сестри, що сиділа у Шліссельбурзі³), — з'являлися городові і виводили студентів за лікті, а наглядач ішов позаду і шанобливо примовляв: «Прошу, пане студенте, ну як же ж так можна...»

У той вечір ніхто не бешкетував. Газети вже два тижні готували народ до вистави «Мони Ванни»; не пам'ятаю як, але, без сумніву, вклали в цю п'єсу певний революційний сенс (тоді висловлювалися «визвольний»; усе в ті роки переломлювалося, за або проти, через визвольну призму, ба навіть пискливий зрив голосу в тенора, що йменувався солістом його величності). Вистава виправдала всі сподівання. Героїню грала акторка, в яку ми всі тоді були просто закохані: половина панянок у місті наслідувала її ласкаво-сумний голос і подавала знайомим руку не згинаючи, долонею вниз, як вона. «Фойє» гальорки, що зазвичай в антрактах схоже на алею бульвару, де тягнулися паралельно одна одній дві щільні річки тих, що прогулювалися, тепер нагадувало форум: всюди купки, і в кожній купці суперечка про одне й те ж саме — та хіба ж можна собі уявити, щоб Принцивалле просидів з Моною Ванною в такому вбранні цілу ніч і навіть руку до неї не простяг?

¹ Микола Миколайович Фігнер (1857—1918) — співак (тенор), антрепренер, вокальний педагог, брат Віри Миколаївни Фігнер (1852—1942) — відомої революціонерки, терористки-народоволки, пізніше есерки.

² «Les Huguenots» (1836) — опера німецького композитора Джакомо Майєрбера (1791–1864).

³ На «Процесі 14-ти» 1884 року Віра Фігнер біла засуджена Петербурзьким військово-окружним судом до страти, що була пізніше змінена на довічну каторгу. Вона провела 20 років в одиночному ув'язненні у Шліссельбурзькій фортеці — політичній каторжній тюрмі на Оріховому острові у витoku ріки Неви.

Про це гомоніли студенти і в тому гурті, де я розшукав своїх приятелів; крізь їхні доволі підвищені тони я чув, що й у сусідньому натовпі, особливо багатолюдному, кип'ятилися про те ж саме. Раптом я помітив, що там у центрі стояла та сама руда панянка. На вигляд їй було років дев'ятнадцять. Вона була невисокою на зріст, але складена чудово на здобний смак того повнокровного часу; на ній був, звісно, щільний корсет із перехватом і боками, але, мабуть, без «чашечок», що в середньому колі, як мені казали, вважалося сміливим нововведенням; і рукави буфами не доходили навіть до ліктів, і хоча комір сукні по-чернечому підпірав їй горло, як у черниці, під комірцем попереду був усе ж таки виріз у півтора вершка, теж за тих часів зухвала річ. На довершення враження, що склалося з її зовнішності, до мене долинули такі уривки розмови:

— Та хіба ж це мислима річ, — гарячкував студент, — щоб Принцивалле...

— Жах! — вигукнула руда панянка. — Я б на місці Мони Ванни ніколи цього не дозволила. Такий телепень?!

— Ви просто чудо, Маруся, завжди таке скажете, що розцілювати хочеться...

— Теж мені, отаке диво, — байдуже відповіла Маруся, — і без того скоро вже на Дерibasівській не залишиться жодного студента, який міг би похвалитися, що ніколи зі мною не цілувався.

Більше я нічого не почув, хоч почав навмисне прислухатися.

Закінчився спектакль зовсім велично. Після першого і другого актів партер і ложі ще вичікували, що скаже вища законодавиця-гальорка, і тільки за її сигналом починали бурхливо плескати; але зараз самі свавільно заgrimіли і ложі, і партер. Незчисленну кількість разів виходив кланятися увесь склад, потім Мона Ванна з Принцивалле, потім Мона Ванна одна у своїй чорній оксамитовій драпіровці. Раптом з гуркоту оплесків випала головна нота — замовкла з обох боків бічна гальорка: знак, що готувалася вища міра

тріумфу, доти ледь не винятковий привілей італійських співачок і співаків — студенти порснули до партеру. Інша публіка, не припиняючи плескати в долоні, обернулася в очікуванні; розмальована завіса знову піднялася, але ще нікого не було на сцені — там теж очікували найвищого виходу юності. За секунду по всіх проходах ринули вперед сині сюртуки та сірі тужурки; пам'ятаю, попереду всіх по середньому проходіві семимильне крокував величезний грузин, з виразом обличчя діловим, серйозним, грізним, немов на барикаду. Підійшовши до самого оркестру, він сунув кашкета під пахву і неспішно, можливо, й не дуже голосно, з великою упевненою гідністю мірно й чітко тричі сплеснув у долоні («немов султан, що викликає з-за решітки прекрасну Зюлейку»¹, так сказали наступного дня в одній з газет). І тільки тоді, на призовний поклик падишаха, вийшла з-за лаштунків прекрасна Зюлейка; я бачив, у неї по-справжньому тремтіли губи, і спазми ридань підкочувалися до горла; навкруги здійнялася неймовірна буря; двоє капельдинерів вибігли з-за лаштунків прибирати кошики з квітами, щоб очистити поле для того, що тоді вважалося дорожчим за квіти: на сцену полетіли м'яті, вицвілі, з облупленими піддашками голубі кашкети. Позаду студентів стояли пристави й околочні, всі як один із двома бородами на грудях; вигляд вони мали доброзичливий, дозвільний, велично-святковий, який пасував палкому кришталю, позолоті, каріатидам, червоному оксамиту крісел і бар'єрів, парадному одягу хлібних експортерів та їхніх чорнооких дам, усїєї пишності безтурботної ситої Одеси. Я озирнувся на Марусю: вона була до нестями від щастя, але дивилася не на сцену, а на студентів, смикала матір за роздуті біля пліч рукави і показувала їй, мабуть, своїх найближчих друзів у натовпі синіх сюртуків і сірих тужурок, називаючи імена; якщо правильно пам'ятаю — до двадцяти, а то й більше, поки не поповзла зі стелі, теж велично, пожежна завіса.

¹ Зюлейка — популярне ім'я для героїні східної і псевдосхідної любовної лірики.

ЗМІСТ

Замість передмови	3
I. Юність	5
II. Серьожа	9
III. У «Літературці»	16
IV. Навколо Марусі	24
V. Світ «ділов»	30
VI. Ліка	36
VII. Марко	43
VIII. Мій двірник	50
IX. Інородець	56
X. Уздовж Дерібасівської	63
XI. Багатогранна душа	69
XII. Арсенал на Молдаванці	75
XIII. На кшталт «Декамерона»	83
XIV. Вставна глава, не для читача	90
XV. Сповідь на Ланжероні	97
XVI. Сеньйор і мадемуазель	107
XVII. Богошукач	117
XVIII. Потьомкінський день	126
XIX. Потьомкінська ніч	134
XX. Не туди	142
XXI. Єврейські натури	148
XXII. Ще сповідь	154
XXIII. В гостях у Марусі	160
XXIV. Мадемуазель і сеньйор	171
XXV. Гоморра	180
XXVI. Не все гаразд	189
XXVII. Кінець Марусі	196
XXVIII. Початок Торіка	204
XXIX. L'ENVOI	213